

ВІТАЛІЄВИ КОНОПЛІ – 80

Андрій ГАВІНСЬКИЙ

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: andrham@ukr.net

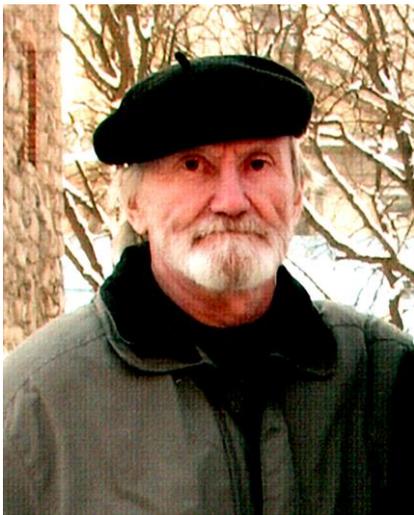

Рис. 1. Віталій Конопля
Fig. 1. Vitalii Konoplia

Цьогоріч свій ювілей відзначає Віталій Михайлович Конопля – жива легенда, представник «старої школи» львівської археології, без перебільшень, на сьогодні найкращий знавець кременю культур доби енеоліту–бронзи на теренах заходу України.

Ювіляр народився 3 березня 1945 р. у с. Виповзів Козелецького р-ну Чернігівської обл. у родині службовців. Первістком неймовірно тишилися баба Параска та дідо Микола, які відіграли значну роль у формуванні його світогляду. За кілька років мати, Олімпіада Миколаївна, переїхала в містечко Млинів, що на Рівненщині. Тут майбутній археолог навчався у середній школі, а відразу після її закінчення, у 1962 р., пішов працювати вчителем історії у Московщинську восьмирічну школу. З його слів, працювати було надзвичайно важко, оскільки давалися взнаки юні роки, відсутність досвіду та поблажливе ставлення до учнів. Цим вони й скористалися і «вилізли на голову». Пропрацювавши рік, змінив місце праці – перейшов у Пітушківську восьмирічну школу Млинівського р-ну, де показав себе якнайкраще. Вів не лише уроки історії, а й

фізкультури та географії. Професія вчителя йому подобалася – він любив учнів, а учні любили й поважали його. У цей час В. Конопля став членом обласної організації товариства «Знання», де читав лекції з історії. Бажання розвиватися і пізнавати світ привели до того, що 1963 р. В. Конопля вступив у Львівський університет на історичний факультет. За результатами іспитів, на конкурсній основі (у цей час конкурс становив один до семи) абітурієнта зарахували на денну форму навчання. Правда, за певних суб'єктивних обставин, згодом перевівся на заочне навчання і 1971 р. отримав диплом про закінчення університету. Про студентські роки В. Конопля може говорити годинами: тут і друзі, і пригоди, і «золоті» студентські часи.

Науковий шлях В. Коноплі розпочався 1973 р. зі вступом до аспірантури у відділ археології Інституту суспільних наук АН УРСР. Юний здобувач практично відразу визначився з майбутньою проблематикою – кам'яна доба – і представив реферат на тему «Археологічні пам'ятки Рівненщини (пізній палеоліт – епоха бронзи)».

Зі спогадів ювіляра дізнаємося, що любов до кременю йому прищепив дідо Микола. Малому Віталієві було надзвичайно цікаво спостерігати за тим кремінцем, з якого дідусь із допомогою кресала добував іскру. Цей кремінчик настільки закарбувався в пам'яті, що не раз виринав у свідомості при археологічних розкопках та опрацюванні крем'яних колекцій. У розмовах про кремій дослідник часто каже: «Для того, щоб розуміти кремій, потрібно його полюбити, інакше нічого не вийде». А його рисунки крем'яних артефактів, зроблені з великим

старанням і любов'ю, дають відчуття натуральності. Керівником майбутньої кандидатської роботи було призначено відомого спеціаліста з доби бронзи, д-ра іст. наук Ігоря Свешнікова, і визначено тему – «Кам'яні вироби населення Прикарпаття і Волині в добу міді–бронзи як історичне джерело». Після закінчення аспірантури в 1976 р. В. Конопля представив текст кандидатської дисертації обсягом 218 сторінок. На засіданні відділу робота була обговорена і після доповнень рекомендована до захисту. Позитивне рішення було і в Інституті археології з певними зауваженнями, «на виправлення яких давалося 40 днів». На жаль, процес внесення правок затягнувся на кілька років, а згодом, із появою різних об'єктивних і суб'єктивних обставин, питання дисертації відійшло на другий план.

Рис. 2. В. Конопля в Ілові біля печери. 1990-ті роки. Фото О. Корчинського
Fig. 2. V. Konoplia in Iliv near the cave. 1990s. Photo by O. Korchynskyi

У приватних розмовах ювіляр нераз розповідав, що його шлях до розуміння кременю був досить складним, бо не було кому толком пояснити основи кременярства. Чималу роль у формуванні цього розуміння відіграли дві зустрічі з тогочасними провідними кременярями Польщі: Яцеком Лехом у 1973 р. і Богданом Бальцером у 1975 р., які відвідували Львів із метою опрацювання певних колекцій. Власне в особистому спілкуванні з ними й «відкрилися очі» на кремій. «Я починав з нуля і був як той равлик на шляху своєї роботи». Про цей період становлення В. Конопля не особливо любить говорити, але інколи згадує, що це був час накопичення джерельної бази і дуже важко давалося розрізнення матеріалів суміжних культур доби енеоліту–бронзи. А ще згадує, наскільки недосконалыми тоді були його рисунки. Про ці об'єктивні помилки пізніше написала Катерина Бунятян, розглядаючи проблематику городоцько-здовбицької культури: «Навіть такий знавець кременярської справи, як В. М. Конопля, також вважав, що нова індустрія постала пізніше – на здовбицькому етапі й у стжижовській культурі (Конопля 1982). І те, що зрушення в цій справі сталися лише на порозі ХХІ ст. (Libera 2001), показує, що тоді це завдання важко було розв'язати».

Попри все, на сьогодні В. Конопля має високе визнання та авторитет серед українських і закордонних археологів, а особливо, фахівців мідно-кам'яної доби. Зокрема, у своїх працях його доробок використовують Богдан Бальцер, Анна Закосцельна, Єжи Лібера та ін.

Після аспірантури перспективного археолога прийнято на роботу в Інститут суспільних наук у відділ археології на посаду молодшого наукового співробітника, де він пропрацював до 1994 р. У цей час відбувалося його наукове зростання. Ювіляр вдосконалив і впровадив власну типологію й методичний підхід до опрацювання крем'яних колекцій, який ґрунтується на детальному аналізі всіх без винятку предметів, охопно з відходами виробництва, що уможливорює зробити важливі висновки про цю збірку. Його праці з таким скрупульозним підходом до опрацювання крем'яних артефактів мають велику цінність для кременярів доби каменю – раннього заліза, адже містять необхідну різнобічну інформацію.

У 1994 р. В. Конопля перейшов працювати у Львівський історичний музей, де очолив сектор охорони пам'яток археології, а з 1998 р. став завідувачем відділу археологічної інспекції. З реорганізацією відділу у 2003 р. повернувся в інститут.

У повсякденному житті В. Конопля дуже весела й товариська людина, любить жартувати. Особливо багато в нього історій про знайомство з різними людьми, у яких він називає себе «Канабісом» або «Маріхуанною». Попри те, коли йдеться про професійну сторону, він досить строгий, а часто різкий, наприклад на засіданнях відділу під час обговорення монографій чи дисертаційних робіт. Якщо вважати археологію професією, то хобі у В. Коноплі це – кулінарія. Готує різноманітні страви, якими часто частує друзів і колег. Ще він надзвичайно любить свою кішку, яка не відходить ні на крок, а її муркотіння чути навіть через мікрофон телефону.

Віталій Конопля справжній археолог-польовик. Надзвичайно любить ходити в розвідки. Тут він, мабуть, рекордсмен серед археологів України – на його рахунку сотні нововідкритих пам'яток минулого. Він особисто пройшов значну частину Рівненської, Волинської, Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської обл. Не побоявся здійснити планові розвідувальні роботи після вибуху Чорнобильської АЕС у 1986 р. на Рівненщині, а отримав премію за це відрядження *«по братньому поділив серед колег відділу»*.

Рис. 3. Віталій Конопля з колегами під час археологічних розвідок
Fig. 3. Vitalii Konoplia with colleagues during archaeological surveys

Дослідник відзначається феноменальною пам'яттю, може розповісти деталі локалізації чи не кожної відкритої пам'ятки, ледь не дослівно цитує прочитану літературу, по місяцях і роках відтворює події з особистого й наукового життя. Віталій Конопля – археолог-енциклопедист, адже він може визначити період і культурну належність чи не кожної знахідки, яка потрапить йому до рук. Ювіляра й до тепер не покидають фахові навички й інтуїція. До прикладу, з досліджень першого сезону в Ілові у 2023 р. йому була представлена для опрацювання невеличка збірка кременю, гіпотетично пов'язана з культурами лійчастого посуду і Трипіллям, які там були виявлені. Проте вчений у висновках вказав на наявність ще одного горизонту доби енеоліту – маліцької культури. Зав'язалася дискусія, чи немає тут помилки, і закралася певні сумніви в такому детальному хронологічному членуванні цієї крем'яної колекції, адже не було знайдено жодної відповідної кераміки, на що В. Конопля сказав: *«Копайте і знайдете»*. Наступні два сезони таки виявили однозначну кераміку

маліцької культури й остаточно підтвердили висновки ювіляра. Цим він упевнено й переконливо довів свою професійність.

У нього є статті, хронологія яких сягає від доби палеоліту до середньовіччя. З доробку останніх років, як зазначив В. Конопля, велике задоволення отримав від опрацювання крем'яних знахідок свідерської культури доби пізнього палеоліту зі Середнього на Прикарпатті. З публікації видно, наскільки автор прецензійно підійшов до написання тексту – детально описав колекції та подав аналітичні висновки. Водночас працює над збіркою знахідок лежницької групи ранньозалізного часу із Хрінник на Волині, кременярство якої залишається майже не вивченим.

Рис. 4. У музеї у Винниках з
Войцехом Пастеркевічем
Fig. 4. In the Vynnyky Museum with
Wojciech Pasterkiewicz

Окрім розвідкових робіт, В. Конопля проводив стаціонарні розкопки. Особливо плідний період у його польовій діяльності займає дослідження трипільської культури на Прикарпатті й Поділлі (1980-ті роки). Самостійно та спільно з колегами з Київського (Юрієм Малеевим) і Прикарпатського університетів (Борисом Василенком, Ігорем Кочкіним) розкопував такі поселення, як Вікторів, Коржова, Медина, Марківці, Одаї, Чернятин. Ці та інші пам'ятки дали йому змогу навіть виділити верхньодітранський локальний варіант трипільської культури. Особливо цікавими й багатими виявилися результати досліджень поселення у Блищанці, де було виявлено горизонти заліщицької й кошилівецької груп із добре збереженими залишками глиняних хат та атракційно розмальованим глиняним посудом. Саме там він познайомився і дружив довгі роки з відомими трипілезнавцями Володимиром Круцом та Сергієм Рижовим.

Віталія Коноплю також можна назвати другом археологів. Він відкритий і завжди готовий до співпраці. Серед дослідників у нього чи не найбільше статей у співавторстві. Напевне, немає на Львівщині та в найближчих областях археолога, який би не публікувався з

В. Коноплею. Тут швидше можна назвати тих, хто не є серед співавторів. Коло його друзів виходить і за межі України. Має чимало спогадів про знайомство і спілкування з польськими колегами, які часто приїжджали до Львова на конференції та опрацювання матеріалів, у чому він надавав всебічну допомогу. Серед них були: Галіна Тарас, Барбара Баргель, Анна Закосцельна, Єжи Лібера. І сам він неодноразово їздив на конференції до Польщі, зокрема в Люблін. Особливо тепло згадує про знайомство з Яном Гурбою, яке відбулося у 1986 році. Вони часто спілкувалися. Від пана професора довший час надходили поштові відправлення нової літератури й відбитків важливих публікацій. 2005 р. був останнім, коли В. Конопля побував за кордоном. Це були конференції у Жешуві й Варшаві, а також виставка у Стальовій Волі. Нещодавно взяв участь у ювілейних збірниках, присвячених близькому другу Александрові Коську, із яким знайомий із 1991 р., і Сильвестрові Чопеку, з яким у 1988 р. організував українсько-польську виставку й пізніше публікувався.

Віталій Конопля – дописувач різних регіональних збірників, куди його часто запрошують колеги з університетів, музеїв і заповідників, «з поваги до яких я не можу відмовити», – постійно говорить ювіляр. Також він є ініціатором появи таких збірників: «Волино-Подільські студії», «Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині», «Львівський археологічний вісник». За його ідеї та за підтримки Роксолани Данчин з'явилися два випуски «Бойківщини». Сприяв виходу шостого випуску «Матеріалів і досліджень археології Прикарпаття і Волині».

Інколи колеги жартують, що деякі збірники статей мають так багато позицій авторства В. Коноплі, що цілком заслуговують на те, щоби бути його монографіями. Він справді багато пише та працює. Список його публікацій нараховує понад 200 позицій. Серед них і такі, що є й будуть актуальними ще довгий час, особливо, що стосується доби енеоліту–бронзи. Тут можна назвати розділи в «Археології Прикарпаття, Волини и Закарпаття (енеолит, бронза и раннее железо)», «Етногенезі та етнічній історії населення Українських Карпат» і статті в «Наукових записках Львівського історичного музею». Серед опублікованих праць на сьогодні, напевне, чи не найцитованіша стаття «Класифікація крем'яної сировини заходу України» (1998). У ній автор, на основі хімічного та мінералогічного складу, виділив низку видів цієї сировини з локалізацією місць її виходів. Він – автор низки монографій.

Крім теоретичної і практичної археології, В. Конопля має великий досвід музейної роботи. Він – автор концепцій археологічних виставок. Нерідко бере участь у спільних закордонних виставках. Створив не один музей-кімнату при школах у віддалених селах, обґрунтовуючи це тим, що люди повинні більше знати про власну історію, про свій край. Останнім часом є активним консультантом Історико-краєзнавчого музею м. Винники та Музею археології Львівського університету.

У кулуарах В. Коноплю ще називають «Гуру». Він – щирий наставник для юних археологів, передає свій неоціненний досвід студентам, аспірантам, молодим науковцям, надає консультації та корисні поради, нерідко ділиться власними матеріалами. Постійно наголошує, що для того, щоб чогось досягти, потрібно багато працювати і читати. Відверто вболіває за майбутнє української археології, особливо в час теперішньої війни.

У В. Коноплі залишаються ще незавершені справи – чекають виходу у світ повністю зроблені колекції пізньотрипільських матеріалів із Голишева та багатошарової пам'ятки Тадані, збірка кам'яних сокир із Львівського історичного музею, монографія про кременярство Волині доби енеоліту–бронзи та науково-популярна монографія про археологію Винник.

Отож від імені друзів і колег щиро вітаємо Віталія Коноплю з ювілеєм. Бажаємо йому міцного здоров'я, мирного неба, натхнення та плідної праці.

Стаття: надійшла до редакції 16.10.2025
прийнята до друку 11.11.2025